

ETO: 821.511.141(091)BORI I.
821.511.141-1ADY E.
821.163.42.1KRLEŽA, M.
303.433.2
82.091
DOI: 10.19090/hk.2020.2.30-39

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UTASI Csilla

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
csilla.utasi@ff.uns.ac.rs

HUNNIA ÉS PANNÓNIA KÖZÖTT

Between Hunnia and Pannonia

Između Hunije i Panonije

A 2010-es évek második felének szerb irodalomtudományában a Miroslav Krleža életműve iránti érdeklődést a *Gradac* című folyóirat tematikus száma mellett a Krležát több évtizede kutató horvát tudós és lexikográfus, Vlaho Bogišić 2016-ban Újvidéken megvédett doktori értekezése jelzi. Bogišić disszertációjában kifejti, Krleža szerb írónak is tekinthető, hiszen műveivel, pozíciójával és kapcsolataival olyan befolyást gyakorolt a szerb irodalomra, melyet lehetetlen figyelmen kívül hagyni. Bori Imre 1976-os Krleža-monográfiájában pontosan meghatározza az életmű magyar vonatkozásait: a Krleža eszmei fordulatát elbeszélő *Hodorlahomor*; a *nagy* című novellát Ady Ős-Kaján-képzetével hozza összefüggésbe; az 1930-as Ady-esszét pedig azok közé az egykorú írások közé sorolja be, melyekben Krleža irodalomszemléletét fogalmazta meg. A dolgozat egyfelől Bori Imre monográfiájának gondolatmenetét mutatja be és értékeli, másfelől azt bizonyítja, hogy a horvát író művének magyar elemei nem tárgyalhatók kizárólag a Monarchia-irodalom keretében, a *Zára aranya és ezüstje* című esszében a mediterrán térség harmadik komponenséről megfogalmazott elképzelés ugyanis a múlt század hatvanas éveinek fiatal vajdasági irodalmában közvetlen visszhangra talált.

Kulcsszavak: Miroslav Krleža, Bori Imre, Ady Endre, Monarchia-irodalom, történeti tabló

Fejtő Ferenc az *Érzelmes utazás* lapjain megemlékezik róla, hogy beszélgetőtársai Miroslav Krležát kivétel nélkül a kortárs horvát irodalom legnagyobb alakjának tartották (Fejtő 1989, 92, 139). Krleža egykorú befolyását

jelzi az is, hogy a horvát irodalmároknak, szerkesztőknek, akiket Fejtő útja során fölkeresett, a magyar irodalomból egyedül Ady neve csengett ismerősen (Fejtő 1989, 138). Adyról Krleža 1919-ben nekrológot, 1922-ben¹ és 1930-ban² tanulmányt is írt.

Krleža műve ma is szüntelen értelmezés tárgya. Az elmúlt években szerb kapcsolataira is ráirányult a figyelem. Predrag Brabanović *Avangarda Krležiana – pismo ne o avangardi* című 2016-os monográfiájában abból a Marko Ristić szerb szürrealista költő és esszéíró hagyatékában fennmaradt hatalmas méretű, tekercs formájú, újságkivágásokból összemontázsolt levélből indul ki, amelyet Krleža 1936-ban egy saját készítésű borítékban az akkor Plitvicében tartózkodó Ristićnek küldött. Brabanovićnak az a célja, hogy az életműről lefejtse a rákövült horvát és szerb „nemzeti módszertant” (Brabanović 2016). Vlaho Bogišić, a Krleža művét több évtizede kutató lexikográfus és irodalomtörténész pedig – Újvidéken megvédett disszertációjában – egyenesen annak a véleményének ad hangot, hogy Krleža műve a szerb irodalom felől (is) értelmezhető, hiszen az egymással érintkező horvát és szerb irodalom közvetve olyan mérceként funkcionáló művekkel szembesülve alakította ki a maga önértését, mint amilyen a Krležáé (Bogišić 2016, 16, 17).

A magyar és a horvát irodalom a Monarchia felbomlását követő korszakban nem állt interferenciakapcsolatban. Krleža opusának magyar vonatkozásai elsősorban művének belső, önreflexív kérdéseire kapcsolódnak, annak ellenére, hogy nem mentesek a geopolitikai vonatkozásoktól sem: a geopolitikai dimenziótól ebben a térségben nem lehet eltekinteni.

Bori Imre 1976-os Krleža-monográfiájában kijelölte a magyar olvasmányoknak és intertextusoknak az írói alakulástörténetben betöltött szerepét. Azok az új értelmezések, amelyek Krleža műveinek magyar utalásaival, intertextusaival nem számolnak, közvetve Bori Imre megfigyeléseit támasztják alá.

Az Agrami gyermekkorom 1902–1903

Az író formálódásában oly meghatározó szerepet játszó elsődleges környezetet, a hivatalnok apát és az anyai nagymamát, aki nézője volt a gyermek misét

¹ Krleža magyarul máig nem olvasható, *Petefi i Ady dva barjaka madžarske knjige* című esszéjét a *Nova Evropa* 1922-es áprilisi száma közölte (Lőkös 2018). Krleža ezt az esszéjét nem vette fel későbbi gyűjteményébe (Bányai 1978, 1495).

² *Madžarski lirik, Andrija Ady* című esszéjét Krleža a *Hrvatska revija* 1930. januári számában jelentette meg (Lőkös 1990, 64).

celebráló játékaiknak, Bori Imre Krleža *Agrami gyermekkorom 1902–1903*³ című, 1942-ben keletkezett önéletrajzi vázлата segítségével idézi meg.

Az 1942-es mű azonban elsődlegesen nem életrajzi forrás. Vladimir Biti 2018-as könyvében az I. világháborút követő időszakban, az általa posztimperialista Európának nevezett térségben létrejött áldozati narratívumokat vizsgálja. Az áldozati narratívum fogalmán a poszttraumatikus állapotba, a kirekesztettség, a megfosztottság helyzetébe kerülteknek a megfosztást végrehajtók ellen irányuló csoporttudata megnyilvánulását érti. Irodalmi műveket értelmez, mert azok az áldozati narratívumok kidolgozottabb, tagoltabb változatait hozták létre.

Biti Krleža 1942-es önéletrajzát Walter Benjamin *Berlini gyermekkor* című munkájával veti össze. Megállapítja, hogy Benjamin teljes kirekesztettségével szemben Krležát az usztasa horvát államban nem fenyegette közvetlen életveszély. Benjamin a zsidóságnak az őt befogadó nemzeti közösségekben az erjesztő kovász szerepet szánta, a manőverezés belső terének megteremtésével próbálta kivédeni a küszbönálló katasztrófát. A korábbi eszményeiben csalódott Krleža azonban egészen más felfogást képviselt. Addigi stratégiái csődöt mondtak: a horvát nemzetállam fonákját láthatta a pavelići usztasa államban, s látnia kellett, hogy a szocializmus eszméi mivé váltak. A lázadásnak addig kifelé fordított anarchikus erőit most befelé irányította, s eljutott a fichtei abszolút Én-t radikálisan kétségbevonó stirneri tanításig. Valójában az önéletrajz ennek a manifesztuma, hiszen, amint erre Biti figyelmeztet, a mű kétharmadában Krleža nem engedi megtestesülni gyermek önmagát, mindössze azokat az erős érzéki, elsősorban vizuális benyomásokat idézi föl, amelyek a világ fogalmi befogadását kísérték vagy megelőzték. A szubjektum a maga valójában, még a társadalmi tudat formáitól mentesen birtokában van a megismerés képességének (Biti 2018, 274–275). Az érzékelésnek ezeket az első, eredendő képeit egyetlen későbbi benyomás sem képes felülírni, úgy képezik a személyiség elidegeníthetetlen lényegét, hogy kikezdi az Én körvonalait.

A stirneri személyiségfilozófia Krleža esetében művészetfilozófia is egyúttal. Saját létezését, tartamát testi létezésének kezdetétől számítja, attól a pillanattól, amikor üvegszerű testének áttetszősége tudatosult benne, amikor ráébredt az áttetsző képek vibrálására (Krleža 1965, 231). Az értelem előtti, fantasztikus valóság: „még makulátlanul tiszta, szúzi érintetlen, friss, elsődleges, gyermeki, állati, közvetlen, az értelemmel megosztott valóságnál valóságosabb” (Krleža

---

³ A magyar fordítás az eredeti műnek a szerző nagyanyját leíró részeit nem tartalmazza (Krleža 1952, 27–36), a fordító, Ács Károly számára valószínűleg a kaj-horvát nyelvi elemek átültetése tűnt megoldhatatlan feladatnak, a kihagyást azonban nem jelöli.

1965, 233). Krleža azt kérdezi, „mi szükséges ezeknek a benyomásoknak a kifejezéséhez, s mi kell ahhoz, hogy leírassuk a »képek« »képét«, a »benyomások« »benyomását«, hogy ezzel elérhessük azt az erőt, azt az elemi sodrást, a benyomás izgalmának azt az engramját, amit maga a tárgy idéz elő, amikor leírjuk?” (Krleža 1965, 232).

Legkorábbi élményei, amint megjegyzi, a szentmise szakrális színházához kapcsolódtak:

Nagyon szerettem a nagypénteki lamentációkat, méghozzá, amennyire emlékszem, legkorábbi gyermekkoromtól, jóval iskolás éveim előtt is. [...] Plútói, kháróni, alvilági, sötét, mély vonzalommal szerettem Jeremiás Jeruzsálem feletti siralmait, s később a zenében is ez markolt belém legmélyebben” (Krleža 1965, 253–254).

Gyermek önmaga az önéletírás szövegében akkor testesül meg, amikor a visszaemlékező egykori önmagát Augustinusszal állítja párhuzamba. A *Vallomások*nak azokat a helyeit idézi meg, melyekben a vallomást tevő Augustinus Istennek megbánja, amiért Didó halálát megsiratta, s azt kérdezi magától, milyen gyönyörűséget találhatott a színházi előadásokban, a kitalált istenekben (Augustinus 1987, 42–43, 73–74). A párhuzam Krleža szövegében dialektikus jellegű, megállapítja, hogy Augustinus a profán látszatok hamis teatralitásától eljutott a morális autoritásig. Az ő idejére azonban a morális tekintély immár színházi előadássá változott, melyben ő a ministráns szerepét játszotta (Krleža 1965, 274–275). Mint írja, saját közvetlenül költői viszonya a „Stabat Mater” motívumához, hajszájra megegyezett Augustinusnak a pogány színházhoz való viszonyáról adott leírásával. A keresztény tragédia morális katarziszt, persze, nem értette meg, csak démoni, drámai, színpadi jellegét, éppen azt, ami pogány benne (Krleža 1965, 284).

Augustinusszal ellentétben, aki önmagában is Istent fedezte fel, a gyermek Krleža a darwini tanokhoz jutott el, azok szabadították fel. Az Isten képmására teremtett ember elképzelésének összeomlásával, a középpont aberrációjával: „a darwini iránytű biztos mágnesként fénylett fel a csillagok alatt” (Krleža 1965, 278).

A darwini tanok a tisztátalan lelkiismeret tapasztalatától szabadították meg. A mise alatt, miközben ministránsként a plébánosnak segédkezett, nem fordult teljes figyelemmel a liturgikus cselekmény, az áldozat felé, hanem gépiesen felelt, és tette feladatát, miközben érzései a templomi padban ülő kislány, Izabella öle körül jártak:

Ezektől a hallucinációktól Darwin szabadított meg. Amikor rájöttem, hogy a pluvialék, dalmatikák és kasulák alatt a tisztelendő urak majomfarkukat rejtegetik, a dolog egészen világossá vált előttem. Végérvényesen megszabadulván e túlságosan földi nehezéktől, fölszálltam, mint a madár, az emberi gondolat szabad térségeibe (Krleža 1965, 293).

A formálódás éve

Bori Imre szerint az *Apostol*ért lelkesedő pécsi hadapródot a műben az ragadhatta meg, hogy: „Petőfi költeménye [...] a világ megváltoztatásának forradalmi gondolatát képviselő emberről beszélt, s arról az 1848-ról, amely a nemzeti és a világszabadságot harmóniaként mutatta fel, következésképpen a hagyományos horvát kérdésnek is új dimenziót kölcsönzött” (Bori 1976, 10). Bori „a horvát irodalmi és történelmi múlt valorizációjának sürgősségé”-t (Bori 1976, 16) is ekkortól eredezteti Krleža gondolkodásában. A *Hodorlahomor, a Nagy* című 1919-es elbeszélés, amelyben Krleža nagy eszmei fordulatát örökíti meg, több ponton Ady *Az ősz Kaján* című versével párhuzamos. A főhős, Pero Orlic, aki vágyakozását előbb Párizsra, majd az ősi Keletre, Babilonra vetíti ki, mindkét érzésében csalódik, a Gare de l’Estről kigördülő vonatról teljes pisztolytárát Párizsra lövi ki. A húszas–harmincas évek Krleža számára viták és nagy irodalmi provokációk között teltek: „nem véletlen tehát, hogy ennek az egész korszaknak a fináléjaként egy művészregényben összegzi nemcsak társadalmi-politikai tapasztalatait, hanem a művészieket is” (Bori 1976, 106). Krleža azonban a maga szépségeszményét, ars poeticáját a *Filip Latinovicz hazatérésén* kívül esszéiben is kifejtette, még 1930-as Ady-esszéje is beszédes ebből a szempontból (Bori 1976, 139–140).

Ady Endre, a magyar lírikus⁴

Krleža Ady-esszéje bevezető mondataihoz fűzött lábjegyzetében megjegyzi, Ady költészetére saját szabad átköltései segítségével hivatkozik. Az utalással világosan jelzi, hogy a magyar költő művét külső nézőpontból írja le, olyan horvát befogadóknak, akik nem tudnak magyarul. Krleža az Ady költészetének újdonságáról szóló elképzelést rögtön esszéje kezdetén határozottan lerombolja. Leszögezi: „a pávaszerű szív bizarr, szomorkás, magátszerető-narciszoid rebbenései, a szakadatlan és beteges pubertás zokogása a verssorok és rímek

---

⁴ Az esszét, amely magyarul 1957-ben, a fordító nevének megjelölése nélkül a *Híd*-ban jelent meg (Krležsa 1957), saját fordításomban idézem.

egyhangú nihilizmusával” (Krléža 1961, 96) világirodalmi értelemben nem tekinthetők eredetinek. Adyt azoknak a regionális Verlaine-epigonoknak a sorába helyezi (Rilke és Alekszandr Blok is Verlaine-epigonnak minősül), akik a francia irodalomhoz képest mintegy húsz–harminc év késéssel jelentek meg a térségben. Ezeknek a költőknek a műve egységesen „a Duna menti, pannon, szkíta, al-dunai, hun, balkáni, szláv nyomorúságos állapotot tükrözi, az európai erőd lábánál való rothadás helyzetét” (Krléža 1961, 102). A megnevezett irodalmak az európai civilizáció közelségében léteznek, ám attól mégis számtalan kulturális és történeti ok kínai fala választja el őket. A hangsúly Krléža Ady-értelmezésében a Hunnia-képzetre kerül, annak politikai jegyeire. Hunnia problémája azért kilátástalan, mert egyszerre külső és belső determináció. Megállapítja például, hogy:

Ady Endrének mint lírikusnak különleges jelentősége nem abban van, hogy impresszionista módszere áttörő hatásával lerombolta az akadémikus (magyar pszeudoklasszikus) alexandrinust, hanem abban, hogy a magyar sors török-tatár és mongol mélységeiben önnön rebbenő nagyvárosi sznobizmusa teljes fölöslegességének őszinte irodalmi kifejezését adta (Krléža 1961, 102–103).

Krléža Adynak a környezete elmaradottságát ostorozó, saját magányát megfogalmazó verssorait szó szerinti értelemben egy szubjektum önmagán végrehajtott élveboncolásaként értelmezi:

E tatár avarságot érezni budapesti zakója alatt, a középkori vármegyei elmaradottságban megsejteni az Irtistól és a Volgától a Dunáig és Tiszáig szétáradó vad ázsiai törzsek ősnihilizmusát, önnön dekadens, nagyvárosi fénylő lírizmusát az ösztön, a sors és a vér szakadécai fölötti foszforeszkáló virágnak érezni, ez jelenti Ady Hunniáját érezni (Krléža 1961, 103).

Németh László Krléža legnagyobb érdeméért „erős kelet-európai szempontját” emeli ki, majd a Hunnia-képzetről az esszében megfogalmazott gondolatokat így összegzi: „Krlézsza úgy képzei, hogy a nagy érzékenység, mely felületesebb költőkben csak a nyugati pózok továbbjátszására volt elég, Adyban lassan a valóság sötét érzékszerve lett” (Németh 1940, 12). Németh László szerint azonban Hunnia nem feltétlen determináció, szerinte Krléža „nem veszi észre, amit magyar kortársai sem akarnak észrevenni, hogy Ady nemcsak szenvedte Hunniát, de föl is hozott alóla valamit: a Mélyebb Magyarországot. Ahogy boldogtalan, hisztériás hősei sorsából Dosztojevszkij is fölhozott valamit, ami nem boldogtalan és nem hisztéria, hanem az igazi Oroszország” (Németh 1940, 12).

A Pannónia-képzet

Krleža a *Filip Latinovicz hazatérésében* a Hunnia fogalmához hasonlóan átfogó jellegű, Pannóniához kapcsolódó képzetet kínál föl. A festő Filip Latinovicz a regény kezdetén huszonhárom év után megérkezik gyermekkora helyszínére, a zágrábi Kaptolra. Harminc éve nem találkozott anyjával, aki őt, a hetedikes gimnazistát kizárta a házból, miután a tőle lopott száz koronát a bordélyházban és pincérnők körében három nap alatt elverte. Most édesanyja hívására Kostanjevac községbe utazik.

Az egyik fejezetben az augusztus végi kertben az Európát a fűjtató bikán ábrázoló, a környéken talált római szobrocška indítja Filip Latinoviczot, az „európai kultúra folytonosságának romantikusát” arra, hogy az egykori Pannóniát az évszázados késésben lévő, még a barokk korában élő kostanjevaci jelennel szembeállítsa. Pannónia pozitív eszménye a Filip által érzékelt valóságos és vizionált képek egyike (Krleža 1964, 162–163).

A hazaérkező Filip Latinoviczban a regény felütésében fiataalkori benyomásai idéződnek meg: egy magas kerítésre festett füzöreklám és vaskályha. Gyerekkorában az ágyát özvegy anyja munkahelyétől, a trafiktól elválasztó paravánra ragasztott képek jelentették számára a látás azóta sohasem tapasztalt teljességét. Az erotikum élménye is a képek érzékelésével függ össze: „Kopogtatni, belépni, meglátogatni, hordozni és állandóan odaajándékozni önmagát, s emellett boldognak lenni, hogy van valaki, aki hajlandó jóakarátulag tudomásul venni saját szépségeinek igaz voltát – ez volt Filip nőekkel való története” (Krleža 1964, 164). Rháday Xénia, Boba, Bobočka, akivel Kostanjevacon találkozik, tudta, „amit ezidáig egyetlen nő sem tudott, hogy éppen ezek a legtovatúnóbb, legjelentéktelenebb, legrezgőbb, látszólag egészen apró belső élmények az egyedüli értékes jelenségek az életben!” (Krleža 1964, 169). Az érzékelés képei a főhős számára mégsem jelentik személyisége alapját, nem tudja, valóságos apja kicsoda, percepciója ezért kettéválk, s ő az ismeretlen ősök érzékelését éli meg, nem a sajátját, meggyőződése szerint „idegenek laknak bennünk, mint régi sírokban, s mindannyian halott lakók ismeretlen házai vagyunk” (Krleža 1964, 165).

A művészet mint közvetlen érzékelés

A magyar irodalmi utalások és az Ady-esszé szempontjából különösen fontos, hogy az áldozatiság diskurzusa Krleža műveiben a közvetlen érzékelésen alapuló művészetszemlélettel párosul. A horvát író Adynak azt veti a szemére,

hogy a magyarság kész kulturális mintázatával azonosult, ő maga a mi a horvát kérdésére a délszláv történelem átírásával, átértékelésével válaszolt. Krleža *Zára aranya és ezüstje* című hosszú esszéjét 1951-ben, a mediterrán város állandó egyházgyűjteményi kiállításának megnyitójára írta (Krleža 2002). Az ezüst kézereklyéknek, a színezüst koporsónak: Kotromanich Erzsébet áldozati ajándékának leírása, Nagy Lajos bevonulásának körülményei, Szent Simeon holttestének Velencéből való elrablása egy olyan nagy ívű történeti tablóba ágyazódik, melyben a mediterrán térség harmadik komponense a visszatérő elem (már a *Filip Latinovicz hazatérése*nek Pannónia-képzete mögött fölcsillan a tenger). A Róma és Bizánc között az építészetben és a kultúrán nyomot hagyó harmadik komponensről azonban kiderül, hogy a két világpólus közé a hatodik században megérkező szláv elemmel azonos. Tolnai Ottó a *Balkáni babér* egyik központi versében a *Zára aranya és ezüstje* című esszét a Symposium-nemzedék egyik vonatkozási pontjaként azonosítja, s amikor megemlíti a harmadik komponens, azt adriainak nevezi (Tolnai 2001, 109). A Tolnai-kötet verseinek környezetét képező kataklizmában azok az álláspontok váltak vállalhatatlanná, lepleződtek le dialektikusan, amelyekkel Krleža a XX. század harmincas éveiben a kirekesztettség traumatikus tapasztalatát próbálta orvosolni. Tolnai, amikor szándékosan vagy önkéntelenül Krleža intencióját tisztán művészetfilozófiai-nak tünteti föl, bizonyos értelemben helyes olvasatát adja Krleža esszéjének. A többszörösen összetett, szenvedélytől, iróniától izzó, drámai, más nyelvre megfelelő színvonalon nem fordítható mondatok képzőművészeti és építészeti alkotásokat írnak le. A történelem, az emberi gyengeségek, bűnök és szenvedélyek kavargása a művészi alkotást kísérő intenzív bennelétnek a formája.

Krleža Ady-olvasata belső távlatú élményen alapult, hiszen azok az élmények, amelyeknek az erejét az irodalom közvetíti, csak ezen a módon fogadhatók be. Ady költészetét azonban a magyarul nem tudó horvát közönségnek csak külső távlatból mutathatta meg. Az Ady költészetét megjelenítő, nagyon erős leírások a versek helyett állnak, nem az eredendő érzékelést fejezik ki, hanem harmadlagosak: az eredendő benyomás „képéről” adnak képet.

Krleža, amikor megállapítja, hogy az irodalmi élmény a nyelvet megelőző érzékelést fejezi ki, egyúttal azt is kijelenti, hogy az irodalmi mű egy nyelv és kultúra által határolt univerzumban létesül. A nyelvek világokat választanak el, ám át lehet lépni egyikből a másikba. Éppen azért, mert az irodalmi élmény alapját képező érzékelést Krleža nyelv előtti tapasztalatnak tételezi, válhat az irodalmi élmény a számára nyelvek közötti tapasztalattá.

Irodalom

- Augustinus, Aurelius. 1987. *Vallomások*. Ford. Városi István. Budapest: Gondolat.
- Bányai János. 1978. Adat Krleža Ady-értelmezéséhez. *Híd* 42 (12): 1493–1499.
- Bori Imre. 1976. *Miroslav Krleža*. Újvidék: Forum.
- Biti, Vladimir. 2018. The Politics of Remembrance: Walter Benjamin's Childhood Around 1900 and Miroslav Krleža's A Childhood in Agram in 1902–1903. In *Attached to Dispossession: Sacrificial Narratives in Post-Imperial Europe*. 235–276. Leiden–Boston: Brill.
- Bogišić, Vlaho. 2016. Miroslav Krleža u srpskoj književnosti: Problem književnosti kao identiteta u srpskoj i hrvatskoj kulturi XX stoljeća. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet. Rukopis.
- Brabanović, Predrag. 2016. *Avangarda Krležiana – pismo ne o avangardi*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Arkzin.
- Fejtő Ferenc. 1989. *Érzelmes utazás*. Budapest: Magvető.
- Krleža, Miroslav. 1952. *Djetinjstvo u Agramu (1902–1903)*. Zagreb: Državno izdavačko poduzeće.
- Krlezsa, Miroszláv. 1957. Ady Endre, a magyar lírikus. *Híd* 21 (1): 8–19.
- Krleža, Miroslav. 1961. Madžarski lirik Andrija Ady. In *Eseji: Knjiga prva*, 95–122. Zagreb: Zora.
- Krleža, Miroslav. 1964. *Filip Latinovicz hazatérése*. Ford. Illés Sándor. Újvidék: Forum.
- Krleža, Miroslav. 1965. Agrami gyermekkorom 1902–1903. Ford. Ács Károly. In *Versek: Emlékiratok*. 229–294. Újvidék: Forum.
- Krleža, Miroslav. 2002. Zára aranya és ezüstje. Részlet. Ford. Utasi Csilla. *Műhely* 25 (4): 39–44.
- Lőkös István. 1990. Az élménytől a recepcióig: Krleža és Ady viszonyáról. *Tiszatáj* (10): 62–73.
- Lőkös István. 2018. Miroslav Krleža 1922-es torzképe a magyar irodalomról. *Magyar Szemle* XXVII. (5–6). http://www.magjarszemle.hu/cikk/20180622_miroslav_krlez_a_1922-es_torzkepe_a_magyar_irodalomrol (2020. jan. 3.)
- Németh László. 1940. Krlezsa Adyról. *Kelet Népe* (1.9): 11–12.
- Tolnai Ottó. 2001. Ahogy. In *Balkáni babér*. 99–118. Pécs: Jelenkor.

BETWEEN HUNNIA AND PANNONIA

In the Serbian literature of the second half of the 2010s the interest in the oeuvre of Miroslav Krleža, besides the thematic issue of the magazine *Gradac*, is illustrated by Vlaho Bogišić, a Croatian scholar and lexicographer, in his doctoral thesis defended in Novi Sad in 2016; Bogišić had researched Krleža for decades. He explains in

his dissertation that Krleža can be also regarded as a Serbian writer, because with his works, position and relations he has influenced Serbian literature in a way that is impossible to ignore. Imre Bori specifies the Hungarian aspects of the writer's oeuvre in his Krleža monograph of 1976; he associates *Hodorlahomor the Great*, the short story which tells of Krleža's ideological turning point, with Ady's *Old Malign* image, and finds his essay on Ady (1930) to be one of Krleža's writings in which he formulated his literary views. The paper, on the one side, presents and evaluates the lines of thought in Imre Bori's monograph and, on the other side, proves that the Hungarian elements of the Croatian writer's work cannot be dealt with exclusively within the scope of the Monarchy's literature, since in the essay *Zára aranya és ezüstje (The Gold and the Silver of Zara)* the idea of a third component of the Mediterranean region was directly echoed in the 1960s young literature in Vojvodina.

Keywords: Miroslav Krleža, Imre Bori, Endre Ady, the Monarchy's literature, historical chart

IZMEĐU HUNIJE I PANONIJE

U srpskoj nauci o književnosti druge polovine 2010-ih godina interesovanje za životno delo Miroslava Krleže, osim tematskog broja časopisa *Gradac*, označava doktorska disertacija Vlaha Bogišića, hrvatskog naučnika i leksikografa koji decenijama istražuje Krležu, odbranjena 2016. u Novom Sadu. Bogišić u svojoj disertaciji tvrdi da se Krleža može smatrati i srpskim piscem. Naime, Krleža je svojim delom, pozicijom i vezama izvršio takav uticaj na srpsku književnost koji se nikako ne može zanemariti. Imre Bori 1976. u monografiji o Krleži tačno određuje mađarske aspekte Krležinog životnog dela: pripovetku *Hodorlahomor Veliki*, koja govori o Krležinom ideološkom zaokretu, povezuje sa Adijevom predstavom *Pra-Pakosnog*; a esej o Adiju iz 1930. svrstava među one tekstove, u kojima je Krleža formulisao svoj pogled na književnost. Rad s jedne strane predstavlja i vrednuje tok razmišljanja monografije Imrea Borija, a s druge strane dokazuje da se mađarski elementi dela hrvatskog pisca ne mogu razmatrati isključivo u kontekstu književnosti Monarhije. Naime, zamisao o trećoj komponenti prostora Mediterana, formulisana u Krležinom eseju *Zlato i srebro Zadra*, naišla je na direktan odjek u mladoj vojvođanskoj književnosti šezdesetih godina prošlog veka.

Gljučne reči: Miroslav Krleža, Imre Bori, Endre Adi, književnost Monarhije, istorijski tablo